

MEDİNE YAHUDİLERİ

ve

BENÎ KUREYZA HİKAYESİ ÜZERİNE YENİ BAKIŞLAR*

New Light on The Story of Banu Qurayza and The Jews of Medina

W. N. ARAFAT

Şaban ÖZ**

Özet

Abstract

Benî Kureyza hikayesinin kaynakları, son derece güvenilmez, hikayeyi inanılır kılacak olan detayları ise İslâm'ın ruhuna ve Kur'an'ın düsturlarına tamamıyla terstir. Zikredilen kaynaklar arasında sıkı alimler yoktur ve ayrıntılı deliller hikayeyi desteklememektedir. Bununla birlikte, benim görüşüme göre, hikayenin kökenleri, çok daha erken olaylarda yatmaktadır. Yahudi *Zealotlar* ve *sicaiiler* Romalılara karşı bir isyan başlatmışlar ve isyan tapınağın yıkılması ile sonuçlanmıştı. Bu isyanın neticesinde, onların M.S. 73 yılında Masada'da uğradıkları katliamdan kurtulanların soyundan gelenler tarafından üretilmiş, benzer hikayeleri, kaynaklarda bulmak mümkündür. Zaten hayatta kalan ve güneşe doğru kaçan Yahudilerin kendi yaşam hikayelerini nakletmeleri de gayet doğaldır.

The sources of the story of Qurayza are, therefore, extremely doubtful and the details are diametrically opposed to the spirit of Islam and the rules of the Qur'an to make the story credible. Credible authority is lacking, and circumstantial evidence does not support it. This means that the story is more than doubtful. However, the story, in my view, has its origins in earlier events. It can be shown that it reproduces similar stories which survived from the account of the Jewish rebellion against the Romans, which ended in the destruction of the temple in the year AD. 73, the night of the Jewish zealots and sicarii to the rock fortress of Masada, and the final liquidation of the besieged. Stories of their experience were naturally transmitted by Jewish survivors who fled south.

Anahtar Kelimeler

Key Words

İbn İshâk, Yahudiler, Benî Kureyza, Kaynak, Sıra, Masada, Benî Kureyza kuşatması

İbn İshaq, Jews, Banu Qurayza, Source, Sira, Masada, Siege of Banu Qurayza

İslâm'ın geldiği dönemde Yesrib (-ki daha sonra Medine)'de üç Yahudi kabilesinin yaşadığı kesin olarak bilinmektedir. Aynı şekilde; diğer Yahudiler kuzeydeki daha küçük yerleşim birimlerinde yaşamakta idiler. Bunların en önemlileri Hayber ve Fedek'ti. Genellikle, Peygamber Hz. Muhammed'in başlangıçta, Yesrib Yahudilerinin, tevhit inancına sahip olan İslâm'ı anlayacaklarını umut ettiği kabul edilir. Bu kabileler İslâm'ın (Medine'de) sağlam bir yer edindiğini ve bir güç haline geldiğini anlar anlamaz, düşmanca tavırlar sergilemeye başladılar. İşte bu düşmanca tavırlarla başlayan mücadeleler, söz konusu Yahudi topluluklarının Arap yarımadasından gitmesi neticesi ile sonuçlandı.

Nadîr,² Müslümanları kışkırtmaları neticesinde, muhasara edilmişler, yapılan teslim anlaşması ile yanlarında götürebilecekleri malları dışında bütün servetlerini bırakarak sürgüne gönderilmişlerdir. Onlar, Hayber³ ve Fedek⁴ gibi yerlere gitmişler oralara yerleşmişlerdir. İbn İshâk'ın *Sire*'sinde⁵ belirtildiğine göre; üçüncü Yahudi kabilesi olan Benî Kureyza, Kureyş ve onların müttefiklerinin İslâm'ı yok etmek amacıyla, Medine üzerine yaptıkları başarısız saldırıda, müttefik güçlerin yanında yer almıştır. Bu İslâm'a karşı yapılmış en ciddi meydan okuma idi ve başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bunun üzerine Benî Kureyza Peygamber tarafından muhasara edildi. Benî Nadîr gibi onlarda teslim oldular ancak Benî Nadîr'den farklı olarak meselenin çözümü için Kureyza'nın kadim müttefikleri olan Evs kabilesinden Sa'd b. Mu'az'ın hakemliğine başvurul-

Hiz. Peygamber'in hayatını yazan siyer müellifleri ve daha sonraki tarihçilerin verdikleri bilgilere göre; önce Benî Kaynuka¹, daha sonra ise Benî

* *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (1976), s.100-107. Bu makale ele aldığı mesele itibarıyla savunmacı bir nitelik taşımaktadır ancak İslâm Tarihçilerinin konuya yeniden eğilmelerine vesile olacağı düşüncesiyle yayınlanması uygun görülmüştür. (Yayıncının notu)

** Meslek Dersleri Öğretmeni, Yıldızeli İHL.

¹ İbn İshâk, *Sire* (ed. Wustenfeld, Göttingen, 1860), 545-7; (ed. Sakka ve diğerleri, Kahire, 1955), II, 47-9; ayrıca bkz. Vâkidi, *Kitâbu'l-Meğâzi* (ed. M. Jones, London, 1966), II, 440 vd.; Süheylî, *er-Rav-*

du'l-Unuf (Kahire, 1914), I, 187 vd.; İbn Kesir, *es-Siretu'n-Nebeviyye* (ed. Mustafa Abdulvâhid, Kahire, 1384-5/1964-6), II, 5, vd.

² *Sire*, 545-56, 652-61/II, 51-7, 190-202; İbn Kesir, aynı eser, III, 145 vd.

³ *Sire*, 755-76, 779/II, 328-53, 356, vb. Hayber konusunda daha fazla bilgi için bkz. aşağıda.

⁴ a.g.e., 776/II, 353-4.

⁵ a.g.e., 668-84/II, 214-33.

du. O; yetişkin erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların ise köleleştirilmesine karar verdi. Bu yargının neticesinde, Medine'nin Pazar yerinde hendekler kazıldı, buraya Kureyza'nın erkekleri gruplar halinde getirilerek tek tek boyunları vuruldu.⁶ Öldürülenlerin sayısı konusunda yapılan tahminler 400 ile 900 arasında değişmektedir.

Hikayenin ayrıntıları incelendiğinde, bu isyanın doğru olduğu ancak, Benî Kureyza'dan 600, 800 veya 900⁷ erkeğin soğuk kanlılıkla öldürüldüğünün doğru olmadığı kanıtlanabilir. Bu hâdise sonradan uydurmadır ve kaynaklarda yer alan Yahudi rivayetlerindedir. Gerçektende kaynaklardaki ayrıntılar şartıcı bir şekilde daha eski Yahudi tarihi ile benzetilmektedir.

Bu makalemizde, Arapça kaynaklar dikkatlice incelenerek, bu konudaki mevcut bilgilerin Yahudi kökenleri tartışılacaktır. Böylece, haberin detaylarının inanılırlıkları hakkında bir yargıya ulaşmak ve söz konusu hâdisenin klasik dönem Yahudi tarihindeki ilk örneğini tespit etmek mümkün olabilecektir.

Detayları en geniş şekilde nakleden, elimizde mevcut en erken çalışma; Peygamber'in yaşam öyküsünü konu alan, İbn İshâk'ın *Sîre*'sindeki anlatıdır. Bu aynı zamanda, en uzun ve en kapsamlı nakledilen rivâyettir. Daha sonraki tarihçiler ise, bu haberi ondan nakletmişler ve bir çok durumda ona dayanmışlardır.⁸ Ancak İbn İshâk hâdiseden yaklaşık 145 yıl sonra yani Hicrî 151 yılında ölmüştür. Kendisinden sonraki tarihçiler, bu rivâyeti olduğu gibi nakletmişler, ancak, hikayenin detaylarını ve isnâdında yer alan meçhul şahısları (râvileri) göz ardı etmişlerdir. Onlar genellikle hikayeyi muhtasar bir şekilde vermişler, böylece hâdise sıradan bir olayın rivâyeti şeklini almıştır. Hikaye, çoğunun ilgisini çekmiş gibi görünmektedir. Bununla beraber bazıları, bu anlatıma tam manasıyla ikna olmadıklarını belirtmişler ancak, onlar da bu rivâyetin üzerinde durarak, meselenin çözümüne katkıda bulunma konusunda istekli davranmamışlardır. Hadis alimi İbn Hacer, bu hikayeyi ve bununla ilintili olarak nakledilenleri "şaz hikaye" diyerek alenen itham ederken,⁹ İbn İshâk'ın çağdaşı olan fâkih İmam Mâlik¹⁰ ise, onu kesin bir

dille "kezzâb"¹¹ ve "deccal"¹² diyerek cerh etmiş, rivâyetlerinin çoğunun da yalan olduğunu beyan etmiştir.

Şurası unutulmamalıdır ki; tarihçiler ve siyer alimleri, nakillerinde, tenkit kaidelerini uygulamada konusunda katı bir tutum sergilememişlerdir. Rivâyetlerinde, sened zincirinde kopukluk olmaması, râvilerinin sıkı olması, haberi şeyhinden aracısız olarak işitmiş olması gibi şartları, her zaman aramamışlardır. Ancak bu müsamahalı tavır; Hz. Peygamber'in hadislerini veya fıkıhla ilgili sünnetlerini konu alan rivâyetlerden ziyade, İslâm'ın ilk dönemine ait olaylarda ve sîrete dair rivâyetlerde gösterilmiştir. Nitekim İbn İshâk'ın, Medine muhasarası ve Benî Kureyza'nın mağlubiyeti haberinin, isnâdında yer alan râviler arasında, sonradan Müslüman olmuş Kureyza Yahudilerinin soyundan gelen kişiler de bulunmaktadır.

Hâdise hakkında bu geç dönem ve doğruluğu kesin olmayan kaynaklar yerine, olayla aynı döneme ait tek ve orijinal kaynak konumunda olan Kur'an'a başvurulmalıdır. Kur'an'da, söz konusu hâdiseden Ahzâb Sûresi 26. ayette çok muhtasar bir şekilde bahsedilmektedir: "Allah, Ehl-i Kitap'tan, onlara (Kureyş'e), yardım edenleri kalelerinden indir-di ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyorsunuz." Görüleceği üzere burada sayılardan bahsedilmemektedir.

İbn İshâk, Medine kuşatması ile ilgili habere başlamadan önce kendi bilgi kaynaklarını verir. Bunlar; ez-Zübeyr ailesinden bir râvi ve "sıkı olan" diğerleridir. Bu râviler, hikayenin ilgili bölümlerini, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik, ez-Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebî-Bekr ve Kureyza'dan Muhammed b. Ka'b gibi kaynaklara ve İbn İshâk'ın belirttiği şekliyle "içlerinde ilim ehlinde ricâlimizin olduğu diğerleri"ne dayanarak anlatırlar. Bunların her biri hikayeye katkıda bulunmuşlardır, bu nedenle İbn İshâk'ın rivâyeti, değişik rivâyetlerin bir araya getirilmesi ile meydana getirilmiş olan bir metindir. Bundan sonraki aşamada ise İbn İshâk, hikayede, önemli bir şahsiyet olarak zikredilen ve canı başışlanan Kureyza Yahudilerinden ez-Zabir b. Bâtâ'nın soyundan geldiği belirtilen Atiyye¹³ isimli birinden nakilde bulunur.

Hikaye isimleri zikredilen Yahudi liderlerin Müslümanlara karşı bir ittifak kurma çabalarını anlatmakla başlar. İsimleri verilen bu Yahudi liderlerden üçü Benî Nadîr'den, ikisi diğer Yahudi kabilesi olan Benî Vâil'dendir. Onlarla beraber olan diğer Yahudi liderleri ve kabilelerinin isimleri ise verilmemiştir.

⁶ a.g.e., 684-700/II, 233-54.

⁷ a.g.e., 689/II, 240; *Uyunu'l-Eser* (Kahire, 1356 h.), II, 73; İbn Kesîr, II, 239.

⁸ İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1336), *Uyunu'l-Eser*, adlı eserinin takdiminde Peygamber'in sîretini anlatma yöntemini açıklar. Kendisi açık ve net bir şekilde ana kaynağının İbn İshâk olduğunu ifade eder, bkz. I, 7; Burada, İbn İshâk'ın herkes için ana kaynak mesabesinde olduğunu da belirtelim.

⁹ *Tehzibu'l-Tehzib*, IX, 45; ayrıca bkz. *Uyunu'l-Eser*, I, 17, İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'ın güvenilirliğini ve onun kaynaklığı konusunu anlatırken hiçbir referans vermeksizin aynı kelimeleri kullanmaktadır.

¹⁰ ö. 179.

¹¹ *Uyunu'l-Eser*, I, 12.

¹² a.g.e., I, 16.

¹³ *Sîre*, 691-2/II, 242, 244; *Uyunu'l-Eser*, II, 74, 75.

Bunlar, Gatafan, Mürre, Fezâra, Süleym ve Eşca' gibi komşu Bedevî kabileleri ittifaka katılmaya ve savaş silahları vermeye ikna ettikten sonra Mekke'ye gitmişler, orada da Kureys'i ikna etmeyi başarmışlardır. Kuşatmaya katılan birlikleri bir araya getiren liderlerden biri de, Nadîr kabilesinden Huyey b. Ahtab idi. Huyey, hâlâ Medine'de bulunan Yahudi kabilesi olan Benî Kureyza içindeki nüfuzunu kullanarak, liderleri olan Ka'b b. Esed'i, Peygamber'le yapmış olduğu sözleşmeyi bozmaya ikna etmiş, onları, müttefik güçlerinin hücumuna karşı, Müslümanların hiçbir mukavemet gösteremeyeceklerine, Kureyza ve diğer Yahudilerin Medine'deki hakimiyetlerini tekrar tesis edeceklerine inandırmayı başarmıştı. Müşriklerin Medine kuşatması akim kaldı ve Yahudi kabileleri operasyon boyunca kendi sorumluluk alanlarında başarısız oldular.

İbn İshâk'ın bu rivâyeti karşısında, tarihçiler ve alimler; bazen kuşku ifadeleri kullanılmakla beraber ya tamamıyla kabul etme, ya da kesin reddetme şeklinde, iki önemli tavır sergilemişlerdir.

Kabulcü yaklaşım neticesinde; Peygamber'in ve Ashâbının hayat hikayeleri, muhaddislerin ve fâkihlerin koymuş oldukları tenkit kaidelerini uygulamazsınız, bunlara riayet etmezsiniz, sonraki nesiller tarafından nakledilmiş, Peygamberin şretini yazanları veya nakleden alimleri tenkide tabi tutmak gerekli görülmemiştir.¹⁴ Aynı şekilde haberin isnadının kesintisiz olması (munkatı olmaması) veya râvilerin tam olması şart koşulmamıştır. Bu durum İbn İshâk'ın *Sîre*'sinde apaçık görünür. Diğer yandan ise, hukukî kaidelerin naklinde isnadın kesintisiz olması başlıca gereklilik olarak görülmüştür. Nitekim İmam Mâlik'in, İbn İshâk'a itibar etmemesinin temel nedeni de budur.¹⁵

Bu yüzdendir ki, sonraki tarihçiler, İbn İshâk'ın rivâyetini neredeyse kelimesi kelimesine tekrar etmişler veya bütün hikayeyi muhtasar olarak, kuru bir anlatımla iktifa etmişlerdir. Tıpkı, İbn İshâk'tan yaklaşık 150 yıl sonraki Taberî gibi. Onun genel metodu olmasına rağmen, hikayenin diğer varyantlarını bulmayı denemiyor. Bununla beraber Taberî, haberin sıhhati konusundaki kuşkusunu kullandığı kelimeler ile ifade etmektedir; "*Vâkidî; Peygamber'in hendekleri kazdırmasının sebebinin bu*

olduğunu iddia etti(ze'ama)". İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd* adlı eserinde ise sadece hikayeden muhtasar bir şekilde söz ediyor ve sayılar konusundaki mevcut şüpheleri tamamıyla görmezden geliyor. Aynı şekilde, İbn Kesîr'in, aklında da genel şüphelerin mevcut olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle o, nakledilen hikayedeki sorunlu noktaları, Hz. Aişe gibi "*güvenilir bir otorite*"den almaktadır.¹⁶

İbn İshâk'ın çağdaşı veya sonraki alimlerden, hikayeyi kabul etmeyenler ise hikayenin müellifi İbn İshâk'a, iki ana konuda ciddi tenkitler yöneltmişlerdir. Bunlardan biri, *Sîre*'sine tenkit etmezsiniz bir çok düzmece veya uydurma şiiri dahil etmesi,¹⁷ diğeri ise Benî Kureyza'nın katliamını konu alan böylesine bir hikayeyi tartışmasız bir şekilde kabul etmesidir.

İbn İshâk'ın çağdaşı, ilk muhaddis ve fakihlerden olan İmam Mâlik, onu açık bir şekilde "*yalancı*" ve "*deccâl*"¹⁸ olarak isimlendirmekte, "*hikayelerini Yahudilerden nakletmektedir*"¹⁹ diyerek tenkit etmektedir. Diğer bir deyişle, o kendi tenkit yöntemini özenle uygulamaktadır. İmam Mâlik, İbn İshâk'ın kaynaklarının güvenilirliklerini kabul etmemekte ve reddetmiştir. Gerçekte, İbn İshâk'ın ne isnadları, ne de onun hikayenin kısımlarını toplama metodu İmam Mâlik tarafından kabul edilebilir değildir.

Daha sonraki dönem müelliflerinden olan İbn Hacer, Mâlik'in, İbn İshâk'ı tenkit ettiği başka bir konuyu daha açıklamaktadır. İbn Hacer'in dediğine göre;²⁰ Mâlik'in, İbn İshâk'ı tenkit etme nedenlerinden biri de; onun, Resulullah'ın ve sahabelerinin hayat hikayelerini, Medine Yahudilerinin torunlarından araştırması ve almasıdır. Bununla beraber İbn Hacer²¹ hikayeyi çok daha kesin ibarelerle reddetmektedir; "*Kureyza ve en-Nadîr hikayelerinin aslı yoktur*". Hiçbir şey, böyle bir reddi, bundan daha açık olarak ifade edemezdi.

Diğer yandan, hâdiselerle ilgili olarak, geç dönemlere ait, şüpheli, alimler tarafından tenkit edilmiş haber kaynakları yerine, hâdisenin çağdaşı olan ve kesin olarak orijinal bir kaynak konumunda olan Kur'an'a başvurmak gerekir. Kur'an'da, Ahzâb

¹⁴ İbn Seyyidinnâs (aynı eser, I, 121), bu noktayı Benî Kaynuka hikayesi ve Kur'an'ın 53. suresinde ortaya çıkan, politeist Mekkeliler tarafından tanrıçalarının kabulü olarak değerlendirilen düzmece ayetle bağlantılı olarak anlatır. Kendisi, değişik bir çok alimin bu meseleyi, nasıl ele aldığını özetle anlatır, ve bu hikayenin *Megâzi* ve *Sîre*'deki diğer rivâyetlerle aynı düzeyde ele alınması gerektiğini söyler (Bu kesin olarak kabul edilmiş değildir). Onun belirttiğine göre; bir çok alim, daha az önemli olan veya hukukî içeriğe sahip olmayan *Megâzi*'deki benzer hikaye ve haberlere çok daha şüpheli yaklaşmışlardır. Nakledilen veriler, hukukî bir yasa ile ilgili olup olmamasına göre, kabul veya reddedilmiştir.

¹⁵ Aşağıdaki 18 numaralı dipnota bkz.

¹⁶ Taberî, *Tarih*, I, 1499 (naklen; Vâkidî, *Megâzi*, II, 513); *Zâdu'l-Meâd*, (ed. T. A. Taha, Kahire, 1970), II, 82; İbn Kesîr, aynı eser, IV, 118.

¹⁷ Bu konuda bkz. W. Arafat, "Early critics of the poetry of the Sîre", BSOAS, XXI, 3, 1958, 453-63.

¹⁸ *Kezzâb ve Deccâl mine'd-deccâle*.

¹⁹ *Uyunu'l-Eser*, I, 16-7. İbn Seyyidinnâs, kendisinin değerli önsözünde İbn İshâk'a yöneltilen eleştirileri ele alarak incelemiştir. Bu girişin tamamı *Sîre*'nin Göttingen baskısında yayınlanmıştır. Wüstenfeld, İbn Seyyidinnâs'a dayanarak (bu tenkitleri) reddeder.

²⁰ *Tezhibu't-Tezhib*, IX, 45. Ayrıca bkz. *Uyunu'l-Eser*, I, 16-7.

²¹ a.g.e.

Sûresi(XXXIII), 26. ayette hâdiseden çok kısa olarak söz edilmektedir; "Allah, Ehl-i kitap'tan onlara (Kureyş'e), yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor bir kısmını da esir alıyorsunuz."

Sonraki râviler ve muhaddisler sadece İbn İshâk'ın anlatımını tekrarlarına yoluna gitmişlerdir. Oysa bu konuda, Kur'an, hâdisenin çağdaşı olması hasebiyle tek referans olması gerekirdi. Bu referans ise, Benî Kureyza ile yapılan savaş hakkındaki ayettir. Savaşla ilgili ayette belirtildiğine göre; onların bir kısmı öldürüldü, diğerleri ise esir alındı.

Burada akla gelen düşünce; şayet rivâyetlerde yer aldığı şekliyle, hâdisenin sonucunda 600 veya 900 kişi öldürüldü ise bu mevcut hâlden, çok daha büyük bir anlam ifade edecek tarzda ele alınmalıdır. Böyle bir durumda, Kur'an, bu hâdiseden, kısaca söz etme yerine çok daha büyük bir ibretlik bir olay olarak bahsedecekti. Fakat sadece suçu sabit olan liderler asıldığı için, kısaca bahsetmiş olması gayet normaldir.

Bütün bunlardan dolayı hikayenin kaynaklarının çoğu, dayanaksız ve güvenilmez konumdadırlar. Ayrıca hikaye, hâdiseden çok geç bir zaman diliminden sonra üretilmiştir. Burada hikayeyi reddetme nedenlerini sıralayacak olursak;

(a) Yukarıda belirtildiği üzere, Kur'an'da söz konusu hikayeden çok kısa bir şekilde bahsedilmiştir ve böyle büyük sayılarda insanın öldürüldüğüne dair herhangi bir ima bulunmamaktadır. Kur'an, bir tarihçi için tereddütsüz ve şüphe etmeksizin kabul edilebileceği tek otoritedir. Zira o, sahip olduğumuz, tek çağdaş metin olduğu gibi, aynı zamanda hâdisenin kesin doğru bilgi kaynağı ve orijinal yorumu konumundadır.

(b) İslâm'ın cezalandırma prensibi; sadece isyana kuşkırtılmaktan sorumlu olanları kapsar.

(c) Bu kadar çok sayıda insanın öldürülmesi, Kur'an tarafından sağlam bir şekilde yerleştirilen İslâmî adalet anlayışının, temel prensiplerine tamamen zıttır. Özellikle de "Kimse başkasının günahını çekmez"²² ayeti ile, bu anlatılanlar taban tabana zıttır. Bilhassa da, hikayede sorumlu liderlerin sayıları ve isimleri bildirilmiş olduğu halde.

(d) Aynı şekilde bu hikaye, Kur'an'ın, savaş esirleri konusunda vaz' ettiği hukukî kurullarla da çelişki içerisindedir. Bu kurullar; ya onlara özgürlüklerini bahşetmek, ya da fidye karşılığında serbest kalmalarına izin vermektedir.²³

(e) Muhtemelen, Benî Kureyza bir katliama uğra-

mak yerine, kendilerinden önce kuşatılan diğer Yahudi kabileleri gibi, onlara da müşfikçe davranıldı ve gitmelerine izin verildi. Gerçekten de; Ebu Ubeyd b. Sellâm'ın *Kitâbu'l-Emvâl*'inde²⁴ naklettiğine göre; Hayber, Müslümanlar tarafından fethedildiğinde, bölgenin mukimleri arasında bulunan bir kabilenin ileri gelen fertleri, kendi aralarında Peygamber'e küfretmişler, onun hakkında yakışıksız sözler sarf etmişlerdi. Hemen o saate bunların sözleri, vahiyyle Peygamber'e bildirilmişti. Peygamber'in onlara tepkisi sadece; "Ey, Ebu Hukeyk'in çocukları, sizin Allah'a ve onun Elçisine olan düşmanlığınızın büyüklüğünü biliyorum, sizlere, din kardeşlerinize davrandığım gibi davranmaktan, beni alıkoymazsınız." sözleri ile azarlamak olmuştur.

(f) Şayet, yüzlerce insan öldürüldü ve bunun için Pazar yerinde hendekler kazıldı ise, bu yer hakkında, kaynaklarda iz, işaret, söz gibi, her ne surette olursa olsun, az da olsa bir belirtinin, alametin bulunmaması oldukça ilginçtir.²⁵

(g) Bu katliam hakikatte vuku bulmuş olsaydı, fakihler bunu sünnet olarak kabul etmiş olacaktı. Gerçekte ise, durum bunun tam tersinedir. Fakihlerin bu konudaki fetvaları, Kur'ânî ilke olan "Kimse başkasının günahını çekmez" ayeti ile paralellik arz eder.

Ebu Ubeyd b. Sellâm *Kitâbu'l-Emvâl*'inde²⁶ çok önemli bir olay nakletmektedir. Burada, onun eserinin, siyer veya biyografi kitabı olmayıp, bir fıkıh kitabı olduğunu kaydetmek gerekir. Onun bize anlatıldığına göre; İmam Evzâi'nin zamanında,²⁷ Lübnan'da Abdullah b. Ali vali iken, ehl-i kitaba mensup bir grup tarafından isyan çıkartılır. Vali, devlete karşı olan bu isyanı bastırır ve isyancılarla beraber hareket ettiklerini zannettiği bir grup halkı başka bir yere sürer. Evzâi, bulunduğu konumunda verdiği yetke ile hemen buna karşı çıkar. Onun görüşüne göre; bu hâdise, toplumun ortak mutabakatı ile gerçekleşmiş değildir. O; "Kesin olarak bildiğime göre, azın hatası ile çoğu cezalandırmak

²⁴ ed. Halil Muhammed Harras, Kahire, 1388/1968, 241.

²⁵ Bekri'nin, *Mu'cem mâ ista'cem*; el-Firûzâbâdi'nin, *el-Megânim* (ed. Hamad al-Casir, Dar al-Yamama, 1389/1969); (*Resâ'il fi Tarihi'l-Medine*, ed. Hamad al-Casir, Daru'l-Yemame, 1392/1972); es-Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa* (Kahire, 1326), ve bunun gibi özel veya genel coğrafi sözlüklerde, bu yer hakkında çok az veya hiçbir bilgi bulunmaması dikkate şayandır. Hatta es-Semhûdi, Pazar yerinden, şüphe ile, sadece tarihî bir referans olarak bahseder. Onun tarihî Medine topografyasında, Pazar yerini (s.544'te) tanıtırken daha çok tesadüfî bir rota çizilmekte ve değiştirilen sınır taşları ile açıklanmaktadır. O, bu Pazar yerinden, "Peygamber'in Benî Kureyza esirlerini Medine Pazar yerine çıkardığını" konu ajan bir rivâyet dolayısıyla bahseder.

²⁶ s. 247. Bu kaynağa dikkatimi çeken, Beyrut Amerikan Üniversitesinden arkadaşım Prof. Mahmud Ghul'a minnettarlığımı sunarım.

²⁷ ö. 157/774. bkz. Eİ2

²² Kur'an, XXXV (Fâtr), 18.

²³ Kur'an, XLVII (Muhammed), 4.

Allah'ın yasası değildir, bilakis O, çoğunluğun hatasına karşı azı (liderleri çev.) cezalandırmıştır" diyerek görüşüne delil getirmiştir.

Şimdi, İmam Evzâi Benî Kureyza katliamını kabul etmiş olsaydı, bunu bir sünnet olarak görecekti ve Abdullah b. Ali şahsında temsil edilen otoriteye, karşı delil getirmeyecekti. Bu arada Evzâi'nin, İbn İshâk'ın daha genç bir çağdaşı olduğu da hatırdan çıkartılmamalıdır.

(h) Kureyza hikayesinde, öldürülen çok az şahsın ismi verilir, sadece düşmanlıkları ile tanınmış bazıların isimleri verilir. Bu da bizi, devlete karşı ayaklanmış olan bütün kabilenin değil de, yalnızca kuşkırtıcılık yapanların cezalandırıldığı gibi makul bir sonuca götürmektedir.

(i) Hikayede açıkça ifade edilen veya içeriğinde imae belirtilen detaylar, Yahudilerin bizzat kendileri tarafından dile getirilmiştir. Bu detayların çoğu, kuşatma devam ederken, danışma meclisinde, liderleri Ka'b b. Esed'in, kadın ve çocukları öldürüp, Müslümanlar üzerine son bir baskın yapmayı teklif ettiği konuşmasında, yer almaktadır.

(j) Sadece Kureyza kabilesinin soyundan gelenlerin atalarını övmek isteyeceklerini söylemek zordur. Medinelerin torunları da olayla ilgilenmişlerdir. Hâdisede dikkati çeken bir nokta da, Sa'd b. Mu'âz'ın Kureyza aleyhine verdiği yargının, onun torunlarından biri tarafından nakledilmiş olmasıdır. Haberin bu kısmına göre Peygamber, Mu'âz'a; "yedi kat göğün üstündeki Allah'ın, onlar hakkındaki hükmünü dile getirdin" demiştir.²⁸

Şimdi gayet iyi anlaşılmalıdır ki, başlangıçta İslâm'a karşı olan, atalarını suçsuz çıkarmak veya övmek gayeleriyle, sonraki nesiller tarafından bir çok hikaye ve büyük miktarlarda hadisler uydurulmuştur -ki bunların çoğu İbn İshâk tarafından nakledilmiştir- hikaye ve Sa'd'le ilgili olarak aktarılanlar, bu gibi detaylardandır.

(k) Hikayede yer alan diğer detayların kabul edilmesi ise çok zordur. Bu kadar çok kişi nasıl olurda Benî Neccâr'dan bir kadına ait tek bir evde hapsedilebilir?²⁹

(l) İslâm'ın Medine'ye yerleşmesinden sonra, Yahudi Kabilelerinin tarihi, tam manasıyla belirgin değildir. Yahudilerin bölgeden tamamıyla yok olduklarına dair mevcut görüş, kaynakların taranması neticesinde, revizyondan geçirilmesi gerekmektedir. Örneğin, İbn Hazm, *Cemheretu'n-Neseb*³⁰ adlı eserinde ara sıra Medine'de hâlâ yaşamakta olan

Yahudilerden bahsederken, Vâkidî,³¹ Kureyza'nın da aralarında bulunduğu üç Yahudi kabilesinin sözde tasfiyesinden sonra, Peygamber'in Hayber'e karşı sefere hazırlanması bahsinde, iki yerde, Medine'de hâlâ mevcut olan Yahudilerden söz eder. Bunlardan birinde; on Medineli Yahudi'nin, Peygamber'in, Hayber'e karşı seriyesine iştirak ettiği konu edilirken, diğer yerde ise; Medine'de barış anlaşması yapılmış olan Yahudilerin, Hz. Peygamber'in Hayber'e karşı saldırı hazırlığı yapmasından son derece endişeli oldukları kaydedilir. Vâkidî'nin açıkladığına göre, Yahudiler kendilerine, para borcu olan Müslümanların, sefere çıkmalarını önlemeye çalışmışlardır.

İbn Kesîr,³² Hz. Ömer'in, Peygamber'le barış anlaşması yapmamış olan Hayber Yahudilerini, sürmesi konusunu ele alırken, hicri 300 yıl sonra, bu Yahudilerin, Peygamber tarafından, kendilerine verilmiş olduğunu ileri sürdükleri bir belge ile, cizyeden muaf tutulduklarını iddia etmelerini tartışır. İbn Kesîr, bazı alimlerin bu belgeye dayanarak, Hayber Yahudilerinin cizyeden muaf tutulduklarına dair fetva verdiklerini söyler. Ancak kendisi, vesikanın bir kalpazanlık ürünü olduğunu ve asılsızlığını mevcut detaylara dayanarak kanıtlar. Bunlar; adı geçen vesikada, o dönemde hayatta olmayan kişilerin zikredilmesi, sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan teknik tabirlerin kullanılması, henüz Müslüman olmamış Muâviye b. Ebî Süfyan'ın anlaşmaya şahit olduğunun ileri sürülmesi gibi detaylardır.

Bütün bunlardan sonra, Medine Yahudilerinin torunları, katliam hikayesinin gerçek kaynakları olarak kabul edilemez -ki İbn İshâk bu türden "şaz haberleri" onlardan almıştır- ayrıca, İbn İshâk, böyle yaptığı için, diğer alimler ve tarihçiler tarafından sert bir şekilde tenkide tabi tutulmuş, Mâlik tarafından "sahtekar" damgasını yemiştir.

Hikayenin kaynakları, son derece güvenilmez, hikayeyi inanılır kılacak olan detayları ise İslâm'ın ruhuna ve Kur'an'ın düsturlarına tamamıyla terstir. Zikredilen kaynaklar arasında sıkı alimler yoktur ve ayrıntılı deliller hikayeyi desteklememektedir. Bunlardan anlaşılabilir, hikayenin sanıldığından çok daha güvenilmez olduğudur.

Bununla birlikte, benim görüşüme göre, hikayenin kökenleri, çok daha erken olaylarda yatmaktadır. Yahudi *Zealotlar* ve *sicaii'ler** Romalılara

³¹ Aynı eser, II, 634, 684.

³² Aynı eser, III, 415.

* *Zealotlar(zelotes)*: Kısacası, işgalciye direndir. Onlar şiddete başvurmakta tereddüt etmezler. M.S. 6 yılında Galile'li Yuda tarafından Yahudiye'nin Roma İmparatorluğuna katılmasına karşı çıkmak üzere kuruldu. Zealotlar, Roma İmparatoruna haraç ödemeyi ve onu "rab" tanımayı reddettiler. Onlar, İsrail'in Rabbi Yahve'den başkasını rab edinmek dinden dönmektir diyerek ayak

²⁸ Sire, 689/II, 240; el-Vâkidî, aynı eser, 512.

²⁹ Sire, 689/II, 240; İbn Kesîr, aynı eser, III, 238.

³⁰ İbn Hazm, *Nesebu Kureys* (ed. A. S. Harun, Kahire, 1962), 340.

karşı bir isyan başlatmışlar ve isyan tapınağın yıkılması ile sonuçlanmıştı. Bu isyanın neticesinde, onların M.S. 73 yılında Masada'da uğradıkları katliamdan kurtulanların soyundan gelenler tarafından üretilmiş, benzer hikayeleri, kaynaklarda bulmak mümkündür. Zaten hayatta kalan ve güneye doğru kaçan Yahudilerin kendi yaşam hikayelerini nakletmeleri de gayet doğaldır. Gerçekten de Medine Yahudilerinin geldikleri yer konusunda, ileri sürülen teorilerin en inandırıcı olanı, onların Yahudi savaşlarından sonra buraya geldikleri tezidir. Nitekim Profesör Guillaume'de bu teoriyi daha sonradan kabule şayan görmüştür.³³

İyi bilindiği üzere Yahudi Savaşlarının detaylarının kaynağı Flavius Josephus(ö.37-100)'tur. Kendisi hâdiselere tanık olmuş bir Yahudi ve aynı zamanda Romalılara bağlı bir memurdur. Josephus, isyancılardan bazılarının askerî faaliyetlerini tasvip etmeyle beraber, asla Yahudilikle olan gönül bağını kesmemiştir. Onun yazılarında okuduğumuz detaylar ile, *Sîre*'de Yahudilerin faaliyetleri ve direnişleri hakkında bize nakledilenler neredeyse birbirinin aynıdır. Şimdi sadece, faaliyet alanlarının (Romalılar yerine), Müslümanlar olduğunu görmekteyiz.

Benî Kureyza'nın soyundan gelenlerin anlatmış oldukları hikayenin detaylar ile, Josephus'un anlattıkları arasında bulunan benzer noktaları şu şekilde sıralayabiliriz:

(a) Josephus'a göre,³⁴ Büyük Herod'dan önce Kudüs'te hükümdar olan Alexander, 800 Yahudi esiri çarşıya astı ve onların gözleri önünde karılarını ve çocuklarını katletti.

(b) Diğerleri tarafından, büyük sayılarda insanın öldürülmesi,

(c) İki hikayenin önemli detayları arasında, özellikle de, öldürülenlerin sayısı konusunda olağanüstü bir benzerliğin olması. Masada'da öldürülenlerin en nihayet sayısı 960'tır.³⁵ Ayrıca, ateşli isyancılar olan *sicarii*'lerden öldürülenlerin sayısı ise 600'dür.³⁶ Biz hikayede, bütün ümitlerin tükendiği

anda, liderleri olan Eleazar'ın(tıpkı Ka'b b. Esed'in, Benî Kureyza hikayesinde yaptığı gibi)³⁷ direnişçilere, kadın ve çocuklarını kendi elleriyle öldürmeyi, daha sonrada tek bir adam kalıncaya kadar birbirlerini öldürmeyi, teklif ettiği konuşmasını da okumaktayız.

Detayların bu kadar açık bir şekilde, birbirine benzemesi oldukça dikkat çekicidir. Sadece topluca intihar önerileri değil, bilakis sayılarda neredeyse birbirinin aynı. Benzerlik, her iki hikayedeki isimlerde de göze çarpmaktadır. Masada Yahudi kuşatmasında sadece Eleazar'ın belirtilirken, burada da Phineas ve Azar b. Azar³⁸ vardır.

Burada, sade bir benzerlikten çok daha öte bir anlam söz konusudur. Benim görüşüme göre, Josephus'un, klasik dünya için kaleme aldığı hikayenin, Yahudi savaşlarından, Güney Arabistan'a kaçanların torunları tarafından üretilmiş olan, bir benzerine(proto-tip) sahibiz. Sonraki nesiller tarafından, Masada kuşatmasındaki detaylar, Benî Kureyza hikayesinin üzerine eklendi. Belki de bunlar, rivayetleri, kendilerine yakın olana ilgisizliklerinden dolayı daha uzak bir tarihle karıştırdılar. Söz konusu karışıklık, İbn İshâk'ın hikayesinde, gerçekleşmiş de olabilir. İbn Hacer'in belirttiği gibi, Müslüman tarihçiler, bu tür haberleri ve nakilleri, dikkatli bir inceleme yapmaksızın veya sıhhati hakkında herhangi bir yorum eklemeksizin, sadece aktarmakla iktifa etmişlerdir.

Son bir nokta; yukarıdakileri ilk yazdığım zamandan sonra, bir gazetede,³⁹ 1973 Ağustos'undaki Dünya Yahudi Çalışmaları Kongresinde Dr. Trude Weiss-Rosmarin tarafından sunulan tebliği gördüm. Bu tebliğinde o, Josephus'un iddia ettiği, Masada kuşatmasında 960 Yahudi'nin intihar ettiğini reddetmekte idi. Bu, Kureyza hikayesinde yer alan, 960 veya daha fazla Yahudi'nin intihar etmeyi kabul etmemiş olması haberinden sonra oldukça ilginçti. Kim bilir, belki de, Benî Kureyza hikayesi, orijinal versiyonunda daha açık seçiktir.

landılar. İsyân bastırılıp Yuda öldürüldükten sonra Romalılar ile Yahudi işbirlikçilerine karşı gerilla direnişine geçtiler. Bu, 66 ayaklanmasına kadar böylece sürdü. Kudüs'ün muhasarasında Zealotlar Mabedi korudular. 70'de Kudüs düşünce bunlar, Mısır'a gidip oradaki Yahudileri ayaklandırmaya çalıştılar. Yakalandılar ve İmparatora "rab" demedikleri için işkence ile öldürüldüler. Masada'da 73 yılında kadın ve çocuklu 960 Zealot, Romalılara teslim olmaksızın, ölünceye kadar direnmeyi tercih etti. Yahudi tarihçisi Josephus(37-100), Kudüs'ün düşüşündeki suçü zealotlara yükledi. Zealotların aşırı bir kolu "sicarii" (kamalı adamlar) adını taşıyor.(bkz. Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, II. bsk. Ankara 1993, 209)(çev.)

³³ A. Guillaume, *İslam* (Harmondsworth, 1956), 10-11.

³⁴ *De bello Judaico*, I, 4, 6.

³⁵ a.g.e., VII, 9, 1.

³⁶ a.g.e., VII, 10, 1.

³⁷ *Sîre*, 685-6/II, 235-6.

³⁸ *Sîre*, 352, 396/1, 514, 567.

³⁹ *The Times*, 18 Ağustos 1973; ve *The Guardian*, 20 Ağustos 1973